

S I P

TITO

**BOJ NARODOV
ZASUŽNJENE
JUGOSLAVIJE**

ZALOŽBA, KNJIŽEVNOSTI NA INOZEMSKIH JEZIKIH

M O S K V A 1 9 4 4

Printed in the Union of Soviet Socialist Republics

Alk

JOSIP BROZ - TITO

BOJ NARODOV
ZASUŽNJENE
JUGOSLAVIJE

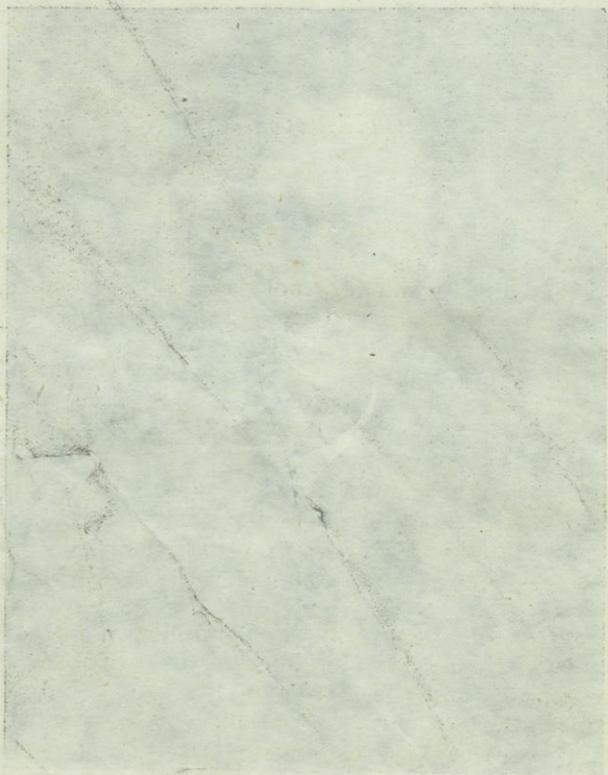
ZALOŽBA KNJIŽEVNOSTI NA INOZEMSKIH JEZIKIH
MOSKVA 1944

16319

W 27.12. 1960/3455

I

Da bi mogel predočiti svetovani javnosti, ki je bila tolikokrat z raznih strani varana, kolikor mogoče bolj jasno sliko resničnega položaja v Jugoslaviji, moram dati kratek pregled dogodkov, ki so se začeli še preden je sovražnik zasedel našo deželo in ki se odigravajo še sedaj.

Gospod ministrski predsednik Churchill je izjavil v angleškem državnem zboru, da gre komunistom Jugoslavije čast, da so se prvi začeli bojevati proti agresorjem. Ta kratki stavek ugotavlja dejstvo, na katero niso ponosni samo komunisti Jugoslavije, marveč so na to ponosni tudi vsi ostali domoljubi vseh narodov Jugoslavije. Še predno je bila Jugoslavija napadena, in sicer dolgo prej, zlasti pa potem, ko so Hitlerjevci zasedli Avstrijo, so komunisti v najtežjem položaju ilegalnosti stalno opozarjali na strašno nevarnost, ki je pretila narodom Jugoslavije od nemškega osvajalnega fašizma. Kljub temu, da je režim neprestano preganjal komuniste in jih strogo kaznoval, so delali komunisti z vsemi svojimi silami na to, da bi združili vse domoljubne sile dežele za odpor,

ako bi bila Jugoslavija napadena. To delo komunistov ni ostalo brez uspeha. Mladina Jugoslavije, zlasti mladina belgrajske univerze, srednješolska in delavska mladina, se je združevala in se pripravljala, da dočaka združena pod vodstvom Komunistične Stranke težko uro, ki je prišla na našo deželo, ko so nanjo navalile Hitlerjeve horde.

Kakšne razmere pa so vladale tedaj v državnem vodstvu Jugoslavije? I v vojaškem i v političnem oziru se je tedaj nahajala Jugoslavija v haotičnem stanju. Na visokih mestih generalnega štaba so sedeli izdajice, kakor n. pr. Nedič, ki so bili v službi Nemcev. V Jugoslaviji je mrgolelo nemških špijonov — „turistov“. Povsod, najbolj pa v vojnem ministertvu, so vladale korupcija in tatvine. Qd 12 milijard letnega državnega proračuna so šle 4 milijarde v vojaške namene, pa je ostala jugoslovanska vojska kljub temu slabo oborožena in nepripravljena. Narodno vprašanje, zlasti hrvatsko narodno vprašanje, je postajalo vedno bolj akutno. Znani kompromis, ali sporazum Mačeka s Cvetkovičem je bil pač razdelitev oblasti, nikakor pa ne rešitev hrvatskega narodnega vprašanja. Odkar je prišel na vlado Stojadinovič, t. j. od 1935 dalje, so se belgrajski vladni krogi vedno bolj zvezavali z osiščem in zapuščali svoje stare zveze, n. pr. zveze z Malo Entento, Francijo in z drugimi deželami. Na vse kriplje se je delalo, da bi bila Jugoslavija čim bolj osamljena, čim šibkejša in tem bolj zrela za to, da postane plen nemških osvajalcev.

Jugoslavija je bila edina država v Evropi, oblast-

niki katere so celih 20 let odklanjali vspostavitev diplomatskih odnosov s Sovjetsko Zvezo, in to najbolj zahtevam vsega ljudstva. Priznali so Sovjetsko Zvezo šele tedaj, ko je bil nemški osvajalec že krepko potrkal na vrata Jugoslavije. Vse to nam dokazuje, zakaj neki so mogli nemški in drugi osvajalci poteptati Jugoslavijo v kratkih desetih dneh.

Dan 27. marca 1941 bo ostal zapisan z zlatimi črkami v zgodovini našega ljudstva. Ta dan je ljudstvo strmoglavilo režim izdajalskega princa Pavla, v katerem sta igrala vodilno vlogo Cvetkovič in Maček, ker je nesramno podpisal trojni pakt in pridružil Jugoslavijo osišču. Demonstracija v Belgradu, katere se je udeležilo nad sto tisoč oseb, in ogromne demonstracije v vseh ostalih krajih Jugoslavije so dokazale, da narodi Jugoslavije rajše doprinesejo največje žrtve, nego bi se izneverili slavnim tradicijam svojih dedov in postali sužnji osišča. Nova Simovičeva vlada, ki je bila sestavljena po strmogavljenju Cvetkoviča, se prav zato ni mogla uveljaviti, ker ni znala pravilno oceniti nezlomljive moči naših narodov in se nanjo nasloniti. Obdržala je ves stari korumpirani državni aparat, ki ni bil le nesposoben, marveč je kar očitno sabotiral vse ukrepe, ki so bili potrebni za obrambo dežele.

A onih deset dni, v katerih so agresorji poteptali našo deželo, so najsrამotnejši dnevi v zgodovini naših narodov. Tedaj sta prišla na dan tista gniloba in tisto izdajstvo, ki so ju dotlej umetno prikrivali. Ali so hoteli narodi Jugoslavije braniti svojo domo-

vino? Da, hoteli so jo! Ko je bila proglašena mobilizacija, so šli v vojsko kmetje in delavci, šla je mladina in šli so vsi pošteni intelektualci. Na izrecni poziv vodstva Komunistične Stranke so prihiteli vsi člani stranke, ki so bili podvrženi vojaški dolžnosti. Vse to bojevno navdušenje ljudstva pa je bilo zaman, kajti državno in vojaško vodstvo se je izneverilo. Vojaške obvezance so pošiljali iz ene garnizije v drugo. Dajali so jim napačne maršrute. Vojake so pošiljali na fronto brez streliva. Ko pa je prišlo do kapitulacije, so generali in višji častniki silili vojake pod pretnjo smrtne kazni, naj izroče orožje sovražniku. Na stotine je primerov ki dokazujejo, da vojaki niso hoteli izvršiti te zapovedi.

Cele divizije in armade so izročile svoje orožje Nemcem skoraj brez vsakega boja, vojake pa so poslali fašisti v nemško suženjstvo. Znani nesramni izdajica srbskega naroda general Nedič je bil med prvimi, ki je izdal svojo armado Nemcem, ko je poslal nekatere svoje enote brez vsakega protitankovnega orožja v napad na nemške tanke in s tem zakrivil strahovite izgube. Ko so vojaki videli to strašno izdajstvo, so se zjokali; kdor se je mogel rešiti iz krempljev nemških okupatorskih vojsk, se je s kletvijo vrnil domov.

Temu so sledili najstrašnejši dnevi, kar jih pozna zgodovina naših narodov. Na Hrvatskem so izročili fašisti oblast izrodkom hrvatskega ljudstva — ustašem pod načelstvom zločinca Paveliča, Mussolinijevega in Hitlerjevega gojenca. Fašisti so začeli na

veliko moriti srbsko ljudstvo v Bosni, Hercegovini, Slavoniji, Vojvodini itd. Nesrečni kmetje teh krajev so bežali s svojimi rodbinami v gozdove, da bi si rešili golo življenje. Toda ustaši in Nemci so skupaj preganjali begunce, in če so jih dosegli, so jih morili. V takem strašnem položaju, v katerem se niso nahajali le Srbi, marveč vsi pošteni napredni ljudje, se je začelo ljudstvo postopoma, spočetka sicer neorganizirano, braniti. Braniti se kakorkoli, samo da bi si rešilo življenje. Enako je bilo v Sloveniji, kjer so začeli Nemci in Madjari uničevati cele vasi ter deportirati tisoče in tisoče meščanov in kmetov v Nemčijo ali v druge kraje na delo ter jim pri tem jemali vse imetje.

V takem položaju je ukrenilo vodstvo Komunistične Stranke vse potrebno, da bi organiziralo ljudsko vstajo. Že jeseni 1940 se je ustanovila v največji tajnosti takozvana „Vojaška komisija“ z namenom, da bi razpoložila vojake in častnike jugoslovanske vojske za odpor, ako bi bila Jugoslavija napadena, in da bi prevzela vojaško vodstvo v svoje roke, če bi prišlo do kapitulacije. Ta komisija se je po aprilski kapitulaciji razširila in si je dala ime: Glavni Štab Partizanskih Odredov Jugoslavije, ki se je spremenil kasneje v Vrhovni Štab. Takoj potem, ko je Jugoslavija kapitulirala in so začeli sovražniki na debelo moriti srbski živelj na Hrvaškem in v Bosni, je poslala Komunistična Stranka svoje člane v gozdove, da bi tam organizirali pobeglo prebivalstvo v partizanske odrede.

Še predno so Nemci napadli Sovjetsko Zvezo, je sklenilo vodstvo Komunistične Stranke sporazum o sodelovanju z vodstvom Srbske Zemljoradničke Stranke Dragoljuba Jovanoviča in s skupino dr. Ivana Ribara. 22. junija, ko so nemške horde zavratno napadle Sovjetsko Zvezo, se je nemudoma sestalo vodstvo Komunistične Stranke na skupno sejo z vojaško komisijo. Na tej seji se je sklenilo, takoj začeti z vstajo v vseh delih Jugoslavije. Sklenilo se je tudi, da se bo imenovala ta komisija „Glavni Štab Partizanskih Odredov Jugoslavije“ in da bo vodila vse operacije po vsej deželi. Ta Štab je poslal svoje člane v razne pokrajine, da bi vodili organizacijo partizanskih odredov in operacije. Razen tega so se organizirale male diverzantske skupine, ki so začele uničevati telegrafna in telefonska občila ter napadati skladišča in druge vojaške objekte. Tiste dni je pokazala belgrajska mladina take primere junaštva, da se bodo z njimi ponašala še pozna bodoča pokolenja naših narodov. Fantje in dekleta od 14 let dalje so ob belem dnevu napadali nemške tovarne avtomobile, jih polivali z benzinom in sežigali. In četudi so postavili Nemci sredi Terazje v Belgradu vislice, je ta srednješolska, visokošolska, kakor tudi delavska mladina nadaljevala svoje napade ljuto kakor poprej.

Poleg akcij po mestih so se vršili pred napadom na Sovjetsko Zvezo tudi boji tu in tam v bosanskih in hercegovinskih gorah. Po napadu na Sovjetsko Zvezo pa se je začelo hitro širiti partizansko gibanje po vseh ostalih delih dežele. Že v juliju 1941 so z

uspehom delovali Valjevski, Kragujevski, Užiški, Homoljski in drugi partizanski odredi. Skupine, ki so štejele po 20 do 30 bojnikov in imele po eno puško ali dve ter kako bombo, so napadale manjše nemške skupine, ubijale Nemce in si na ta način dobivale orožje.

Med tem ko se je partizansko gibanje v Srbiji postopno razvijalo in postajalo množično, se je organizirala in izvršila v Črni Gori pod vodstvom komunistov že 13. julija 1941 splošna ljudska vstaja. Desettisoči Črnogorcev so na dano znamenje napadli italijanske posadke po vsej Črni Gori ter zavzeli vsa mesta razen Cetinja in Podgorice. Črnogorci so tedaj ujeli kakih 6.000 italijanskih vojakov in častnikov, ob enem pa tudi zaplenili prav mnogo vojnega materijala. Tako so začeli črnogorski domoljubi svoj težavni in krvavi boj proti nekolikim italijanskim divizijam, katere je poslal Mussolini, da bi zadušile vstajo.

Že v avgustu 1941 so osvobodili partizanski odredi v Srbiji skoraj vso Mačvo in Posavino do Obrenovca. Partizani so zavzeli mesta Lajkovac, Ub, Ljig, Krupanj, Loznico, Stolice, v začetku septembra pa tudi Užice, Čačak, Užičko Požego, Gornji Milanovac in druge manjše kraje. Tako so osvobodili partizani skoraj vso zapadno Srbijo in dober del vzhodne Srbije.

Že v avgustu 1941 se je Glavni Štab Partizanskih Odredov Jugoslavije v najtežjih okolščinah preselil iz Belgrada najprej v mestece Krupanj, kasneje pa

v Užice. V začetku septembra 1941 se je vršilo v rudniku Stolice poleg Krupnja prvo posvetovanje delegatov vseh krajev Jugoslavije. Na posvetovanje so prišli, potujoč v najtežjih razmerah, delegatje iz Slovenije, iz Hrvaške, Srbije, Bosne in od drugod. Posvetovanje je sprejelo dalekosežne in važne sklepe. Glavni Štab se je spremenil v „Vrhovni Štab Partizanskih Odredov Jugoslavije“, a za Slovenijo, Hrvaško, Bosno in Črno Goro so se ustanovili glavni štabi, načelniki katerih so bili obenem tudi člani Vrhovnega Štaba. Kakor je bil sprejet že v Belgradu načrt, da se očisti Zapadna Srbija in da se tam ustanovi baza za nadaljne operacije, tako se je sprejel na tem vojaškem posvetovanju načrt, po katerem naj se vršijo operacije in ustanovijo baze v vseh ostalih delih Jugoslavije. Poleg čisto vojaških sklepov je sprejelo to posvetovanje še celo vrsto političnih sklepov, kakor n. pr. sklep, naj se povabijo k sodelovanju in v skupni boj vse ostale moči, ki niso stopile v službo agresorja.

Glavni Štab Partizanskih Odredov Jugoslavije je izvedel že v Belgradu, da se skriva nekje na Ravni Gori polkovnik Draža Mihajlovič s skupino častnikov, s katerimi se mu je posrečilo se skriti, da ga niso odvedli v suženjstvo. Do tega trenutka ni vodil Draža sploh nobenega boja, in tudi tisti bosanski kmetje, ki so se bili postavili v bran svojega življenja proti Nemcem, niso bili pod njegovim poveljstvom. Naročil sem osebno že julija meseca poveljništvu Valjevskega partizanskega odreda, naj se po-

veže z Dražo Mihajlovičem in naj ga pridobi za skupen boj z nami. Toda Mihajlovič je odločno izjavil, da ne mara začeti nič proti Nemcem, in sicer prvič zato ne, ker sploh ni imel nikakršnih čet, drugič pa zato ne, ker se je bal represalij. Našemu Štabu pa je prišel v roke dokument, s katerim nas je nekdo iz Dražine skupine obveščal, da hoče poslati Draža Mihajlovič nekatere svoje nepokorne častnike v Bosno, t. j. take častnike, ki so se hoteli boriti. Eden teh nepokornih je bil poročnik Ratko Martinovič, ki je od prvega dne sodeloval z nami skupaj z duhovnikom Vladom Zečevičem in ustanovil četniški odred na teritoriju Krupnja. V tem dokumentu je bilo rečeno, da hoče Draža Mihajlovič s pomočjo nekega kriminalnega tipa ubiti poročnika Martinoviča, ko bo ta prekoračil Drino.

Kakor hitro sem prišel v avgustu 1941 na osvobojeno ozemlje, sem se podal na Ravno Goro k Draži Mihajloviču, ki pa me ni sprejel v svojem gnezdu na Ravni Gori, temveč v hiši vojvode Mišiča v Struganiku. Poleg Draže Mihajloviča sta se udeležila sestanka še znani velesrbini Dragiša Vasič in major Mišič. Stvarno so dali ti pogovori malo rezultata. Draža Mihajlovič je trdovratno odklanjal vsak boj proti Nemcem, češ da ni še čas za to itd. Tedaj je Mihajlovič že imel nekoliko četniških odredov, katere so organizirali njegovi častniki na ozemlju Zapadne Srbije, ki so jo bili osvobodili partizani. Edino kar smo tedaj sklenili, in še to le ustmeno, je bilo, da se bodo obnašali četniki Mihajloviča lo-

jalno do partizanov in da ne bodo napadali partizane, kakor so to delali četniki vojvode Pečanca.

Ker si je Draža Mihajlovič tedaj in še dolgo potem — ne vem zakaj — mislil, da sem Rus, ni prav nič skrival svojega mnenja o Hrvatih in o drugih narodih Jugoslavije. Ko sem ga vprašal, kaj da misli o narodnem vprašanju, je naravnost izjavil, da bo treba Hrvate, muslimane in vse ostale najstrožje kaznovati, potem pa popolnoma podrediti Srbom. Ker sem temu ugovarjal, je rekel, da bo tako postopanje popolnoma pravilno, ker da so vsi Hrvatje krivi ustaških zločinov ter da so vsi skupaj ustaši in izdajice, ki da so prodali Jugoslavijo Nemcem. Ob koncu sestanka mi je Draža rekel, da bo še pomislil, kdaj in kako da bodo stopile njegove čete v boj in da mi bo o tem sporočil.

Meseca septembra so naše partizanske čete skupaj z enim odredom kapetana Račiča oblegale in jurišale Šabac. Tudi ta kapetan je bil tedaj v nemilosti pri Mihajloviču, ker se je bojeval skupno z nami. Po tem napadu, ki ni uspel, so Nemci hitro pritegnili dve svoji diviziji, dva hrvatska polka ali tri, nekoliko Ljotičevcev ter začel proti nam že v septembru svojo prvo ofenzivo, ki je trajala s presledki do konca novembra. Najljutejši boji so se vršili v Mačvi, na Ceru in Pocerini, v dolini Jadra in pri Zavlaki. Naše čete so se polagoma umikale in branile pri tem vsako ped zemlje. Še pred ofenzivo smo sklenili, da morajo spraviti kmetje iz Mačve kar največ žita v gorske predele okolo Krupnja in Sokolske planine. Na

tisoče kmetских vozov se je pomikalo proti gorskim predelom. Kmetom so neprestano pretila nemška bombna letala in so zato bežali v gozdove. Nemcem se je posrečilo zavzeti Loznico in vse do doline Jadrā. Naši bojovníki, ki niso imeli skoraj nobenega protitankovnega orožja, so utegnili uničiti 20 nemških tankov. V tem boju je padlo več ko tisoč Nemcev in drugih sovražnikov, 600 sovražnikov pa so naši ujeli. Ker so naleteli Nemci na premočan odpor in ker so imeli velike izgube, se niso upali nadaljevati ofenzive v gorovju, pač pa so se začeli sistematično pripravljati za novo ofenzivo na široki fronti od Kraljeva in preko Valjeva do Drine. Tedaj so začeli naši partizanski odredi zopet protinapadati in so pri tem zopet osvobodili večji del Mačve in Posavine, a največji partizanski odred, Valjevski, je popolnoma obkolil nemško posadko v Valjevu. Prav tako so naše čete s sodelovanjem četnikov Draže Mihajloviča popolnoma obkolile tudi Kraljevo in so s pomočjo težke artiljerije in tankov vdrle tudi v mesto. Že tedaj torej, v oktobru, je sodelovalo z našimi četami v operaciji pri Valjevu in pri Kraljevu kakih 1.200 četnikov Draže Mihajloviča. Do tega sodelovanja je prišlo, ker sem med ofenzivo proti nam poslal iz Krupnja pismo Draži Mihajloviču ter ga opozoril na nevarnost, ki bi mu pretila, če bi mi izgubili svobodno ozemlje. Draža Mihajlovič mi je pritr dil, in tako so omenjene njegove sile sodelovale z našimi v bojih od oktobra do novembra. Toda ta doba bojevnega sodelovanja je bila kratka. Četniki, katerim je

poveljeval major Mišič, so že po prvih močnejših spopadih z Nemci zbežali iz svojih pozicij pri Valjevu in pustili naše partizanske čete na cedilu.

Ko so naši partizani osvobodili Čačak, Užice, Užičko Požego in Gornji Milanovac, so začeli častniki Draže Mihajloviča intenzivno mobilizirati kmete na našem osvobojenem ozemlju v imenu kralja in z geslom, da kdor se bo zapisal med četnike bo ostal doma, kdor pa bo šel med partizane se bo moral pokoriti na fronti v neenakem boju. Četudi so bili osvobodili Zapadno Srbijo partizani, je bilo dovoljeno četniškemu poveljništvu, da sme popolnoma svobodno organizirati svoje četniške enote na osvobojenem ozemlju, v mestih pa, v Čačku, Užicah, Milanovcu itd, naj se organizirajo krajevna četniška poveljništva skupaj s partizanskimi.

Pri osvobojenju Užic nam je prišel v roke bogat plen. Zaplenili smo med drugim 100 različnih motornih vozil, tvornico orožja in streliva, strojarno, podružnico Narodne banke, kjer smo našli okolo 55 milijonov dinarjev v gotovini, itd. Tvornico orožja in streliva, ki je dotlej izdelovala 150 pušk in 40 do 50.000 nabojev na dan, smo uspeli zboljšati tako, da je izdelovala pod našim vodstvom vsak dan 420 pušk in 80.000 nabojev. Ti veliki uspehi naših partizanskih odredov so izredno zaskrbeli Nemce in Nedičevce, obenem pa so vzbudili zavist Draže Mihajloviča in njegovih častnikov. Ti so se že meseca oktobra tajno pripravljali, da bi nas napadli in nam vzeli Užice. Nedič je pošiljal med četnike Draže Mi-

hajloviča vedno več svojih pristašev, ki so sistematično provocirali, da bi povzročili konflikt med partizani in četniki Draže Mihajloviča. Nasilno so zavzeli Užičko Požego, stalno so ovirali naš železniški promet proti Čačku in Milanovcu ter na vse načine provocirali. Vrhovni Štab je naredil vse, kar mu je bilo mogoče, da bi preprečil konflikt in je zopet predložil Draži Mihajloviču, potem zveznega častnika Mitiča, ki je bil pri Vrhovnem Štabu, naj se organizirajo pogajanja in doseže sporazum. Draži Mihajloviču smo predložili, naj bi se vršila pogajanja na nevtralnem ozemlju pri mestecu Kosjeriču, toda Mihajlovič se je na vse načine izogibal pogajanj. Po vsem tem sem se drugič podal na Ravno Goro v spremstvu dveh članov Vrhovnega Štaba — Sretena Žujeviča in Mitra Bakiča. Kot predlog sem pripravil 10 točk, ki jih javnost pozna, toda na pogajanjih, ki so se vršila v vasi Brajiči pri Ravni Gori in pri katerih je bilo navzočih okoli deset častnikov Mihajlovičevega poveljništva, ni prišlo do sporazuma ravno v najvažnejših točkah — glede skupnega poveljništva, katero smo predlagali mi, glede formiranja skupnih oblasti na podlagi Narodno-osvobodilnih odborov itd. Najlažje smo se sporazumeli glede delitve orožja iz Užičke tvornice, glede razdelitve denarja Narodne banke, glede krajevnih poveljnih mest itd. Takoj drugi dan po pogajanjih smo izročili Draži Mihajloviču iz naše tvornice, kot prvi bojni material, 500 novih pušk in 25.000 nabojev. Naj omenim tu zanimivo dejstvo, da je Draža Mihajlovič odločno

odklonil moj predlog, da naj bi se udeležil pogajanj tudi angleški kapetan Hudson, ki je sedel v sošedni sobi.

Četrti dan po pogajanjih so nas napadli četniki Draže Mihajloviča pri Užički Požegi s puškami in s strelivom, ki smo jim jih bili dali mi. Temu napadu so sledili naslednji dogodki. Četniki Dražinega kapetana Glišiča so pri Užički Požegi nasilno izvlekli iz vagona našega poveljnika Šumadijskega odreda Blagojeviča, ki se je vračal iz Vrhovnega Štaba. Protestiral sem pri štabu Draže Mihajloviča in zahteval, naj poveljnika Blagojeviča takoj izpustijo. Odgovorili so mi, da jim ni znano, da bi bili četniki ujeli takega človeka. Kasneje smo izvedeli, da so ga zverinsko ubili. Tedaj so nam prišli v roke izredno važni dokumenti četniškega krajevnega poveljništva v Kremni, v katerih je bilo rečeno, da morajo priti vsi mobilizirani četniki 2. novembra ob 5. zjutraj v neki gozd, ki je oddaljen 10 km od Užice. Bilo nam je takoj jasno, da pripravlja Mihajlovič oborožen napad na Užice. Drugo dejstvo, ki je potrjevalo naše mnenje, je bilo to, da je Draža Mihajlovič odvezel od Kraljeva svojih 800 četnikov z namenom, da napade Čačak, kar se je kasneje tudi ugotovilo. Ti četniki niso samo odprli Nemcem fronto pri Kraljevu, temveč so tudi s prevaro vzeli našim enotam na tej fronti nekoliko težkih topov in par tankov, da bi se jih poslužili pri napadu na Čačak. Razume se, da smo morali tudi mi odvzeti del naših čet s fronte pri Valjevu, da bi zaščitili Užice in Čačak. Dogodki

pa, ki so se vršili pozneje, nam pričajo, da so izvršili Mihajlovičevi četniki ta napad dogovorno z Nedičem in z Nemci, ker so ravno takrat začeli Nemci napadati od Kraljeva do Drine.

Ker smo dobro vedeli za gibanje četniških enot proti Užicam, smo veleli našim četam, naj napravijo 2. novembra ob 4. zjutraj protinapad. Naše enote so naleteli na 800 četnikov 8 km od Užic, na križišču Užice-Užička Požega-Kosjerič in so jih po večurnem boju popolnoma razbile. Tu so padli četniški poveljnik in več sto četnikov. Nato smo napravili obči napad na Užičko Požego, kjer je bila poglavitna četniška baza. Po izredno ljutem boju, ki je trajal ves dan, so naše čete zavzele mesto Požego ter začele hitro potiskati četnike v smeri Ravne Gore. Naše sile so blokirale Ravno Goro s treh strani: od Čačka, Gornjega Milanovca in od strani Uzičke Požege. Ko je Draža Mihajlovič videl, da je obkoljen, je brž poslal zveznega častnika Mitiča v naš Štab, kjer je s sklenjenimi rokami prosil, naj se napravi konec temu prelivanju krvi. In čeprav so partizanski vojaki neodoljivo sovražili četnike in so na vso moč stremeli, da bi čimprej uničili to izdajniško kliko, sem privolil, da se boj konča, in sicer pod temi tremi pogoji:

1. Vse četniške sile naj se takoj umaknejo na črto Kamenica-Brajnici;

2. Takoj naj se sestavi skupna komisija, ki naj razsodi o dogodku v Požegi in o drugih zločinih;

3. Takoj naj se sestavi skupna komisija za definitivna pogajanja o sporazumu.

Komisija za pogajanja se je sestala v Čačku, toda do sporazuma se ni dalo priti, ker so Nemci predrli našo fronto pri Valjevu in pri Kraljevu ter začeli pótem tankov zelo hitro napredovati. Začeli so se izredno ljuti in krvavi boji med nami in Nemci na vsem sektorju od Kraljeva do Drine. Četniki Draže Mihajloviča so ves ta čas očitó sodelovali z Nemci. Tako n. pr. so razorožili četniki v Gornjem Milanovcu s prevaro 300 partizanov, jih na Ravni Gori slekli do nagega in brutalno postopajoč z njimi jih v mrazu odvedli Nemcem v Valjevo. Nemci so skoraj vse te junake na zverinski način pomorili. Pri Mionici so ujeli četniki 17 bolniških sester in enega zdravnika, jih vse na zverinski način umorili ter poslali poročilo o svojem junaštvu Nemcem. Odtlej datira tesno sodelovanje med Mihajlovičevimi četniki in Nemci.

Skoraj ves november so se naše sile na brezprimeren način upirale nadmočnim silam Nemcev in Nedičevcev. Najljutejši boji so bili na sektorju Valjeva pri Bukoviku, na sektorju Pecke, Krupnja in Loznice ter na sektorju Gornji Milanovac — Kraljevo. V teh bojih so uporabljali Nemci prav mnogo tankov in letal. Obe stranki sta imeli izredno velike izgube. Končno se je Nemcem posrečilo, da so okoli 25. novembra zavzeli Užice in Čačak. Naše poglavitne sile so se tedaj umaknile v smeri Zlatibora in Ivanjice. Poslednji večji boji so bili ob reki Uvac med Sandžakom in Srbijo.

Velik del partizanskih sil se je v manjših odredih

vrnil v notranjost Srbije, kjer so nadaljevale svoj junaški boj proti agresorjem in njihovim hlapcem. Iz drugega dela teh sil sta nastali naši slavni brigadi, I in II Srbska brigada, ki sta skupaj s črnogorskimi brigadami dvakrat prehodili svojo slavno pot od Črne Gore do Bosanske Krajine.

Med tem pa, ko so se odigrali v Srbiji ti dogodki in je bilo ljudstvo nadčloveški boj proti agresorjem in domačim izdajicam, so se nadaljevali v Črni Gori od julija 1941 naprej neprestani boji proti italijanskim agresorjem, a v začetku decembra je približno 3.500 črnogorskih partizanov napadlo silno utrjeno mesto Plevlje v Sandžaku, ki ga je branila cela italijanska divizija. Naše čete so z neodoljivim zaletom vdrle v mesto in ga po izredno krvavih bojih večinoma zavzele. V uličnih bojih je padlo okolo 2.000 italijanskih vojakov. Po bojih, ki so trajali dva dni, so se morale naše čete umakniti iz mesta, kajti brez težke artiljerije niso mogle zavzeti utrdb, kjer so se nahajali topovi, ki so neprestano obstreljevali mesto. V teh bojih smo imeli tudi mi velike izgube. Boji pa so se nadaljevali v Bosni, posebno okrog Rogatice in Zvornika, tako da je bila osvobojena v oktobru skoraj vsa Vzhodna Bosna z mesti Rogatico, Vlasenico, Han Pijeskom, Srebrnico itd. Naše sile so se nahajale pred vrati Sarajeva na Romaniji in pri Stambolčiču. V Liki in na Kordunu so naše sile osvobodile večji del ozemlja. V Bosanski Krajini so zavzele naše sile že v avgustu Drvar in nekaj drugih krajev. Tudi tu so postali boji proti italijanskim

in ustaškimi silami izredno ljuti. In tudi tu so četniki že tedaj zahrbtno napadali naše čete. Tedaj se je bila že začela znamenita epopeja Kozare z boji, ki bodo ostali kot najslavnejši v zgodovini našega bojevanja. Ljuti boji so bili tudi na Petrovi Gori, kjer je napravil sovražnik nekoliko ljutih ofenziv. V drugih krajih pa, na Hrvaškem in v Sloveniji, so se bili začeli v jeseni boji manjšega merila, pa tudi tam so se že od vsega začetka delale diverzije.

Ko smo se bili umaknili iz Srbije, smo zavzeli Novo Varoš, kjer so se naše enote nekoliko odpočile. Potem pa je krenil Vrhovni Štab z enim delom srbskih enot v smeri Vzhodne Bosne. Spotoma smo zavzeli mesto Rudo, kjer se je sestavila I Srbska brigada, katera je že drugi dan potem, ko je bila sestavljena, razbila tri kolone Italijanov in četnikov Draže Mihajloviča, ki so bile krenile v smeri Rude.

V Vzhodni Bosni je nastal tedaj za partizansko gibanje jako težak položaj. Tam so do tedaj složno sodelovali med seboj partizani in četniki. Po sijajnih uspehih doseženih v Vzhodni Bosni, se je začela razdirajoča propaganda častnikov, katere je pošiljal Draža Mihajlovič; zato so vedno bolj prevladovali med četniki elementi, ki so hoteli končati boj proti Nemcem in ga nadaljevati proti partizanom. Poglavitna poverjenika Draže za Vzhodno Bosno sta bila major Dangič in major Todorovič. Major Dangič je imel tedaj vez z Nemci in je začel napadati partizanske odrede ter jih razoroževati. Deloma zaradi nasilja, deloma pa zaradi razdiralne propagande teh

častnikov so začeli kmetje zapuščati partizanske bojne vrste in stopati na stran četnikov, ali pa so odhajali domov. Ko je prišla I Srbska brigada v Vzhodno Bosno, so se začele razmere temeljito spreminjati. Ta brigada si je kot izredno močna, vojaško sposobna in disciplinirana enota ter s svojimi uspehi v bojih proti sovražniku prav kmalu pridobila ugled in so se partizanski odredi nehali razpadati. Tisti partizani, ki so bili stopili na stran četnikov, so se zopet vračali v partizanske enote, ker so se bili prepričali, da je bila propaganda o uničenju partizanov v Srbiji skoz in skoz lažnjiva. Skupaj s partizanskimi odredi Vzhodne Bosne se je borila naša I Srbska brigada decembra meseca pri Varešu in na Romaniji. Ker so se bile partizanske sile v Vzhodni Bosni znova povečale, so sklenili Nemci da začno svojo drugo ofenzivo. Ta ofenziva se je začela iz štirih smeri: od Zvornika, od Višegrada, od Sarajeva vzdolž Višegrajske železniške proge in od Sarajeva preko Romanije. Nemci so vrgli v boj dokaj močne sile, katerim so pomagale ustaške, domobranske in četniške enote. Še predno se je ofenziva začela, je štab četniških sil za Vzhodno Bosno, kateremu sta načelovala Todorovič in Dangič, strogo zapovedal četnikom, da ne smejo napraviti niti enega strela proti Nemcem, marveč da jim morajo iti na roko ali se jim pa umakniti s poti.

Zaradi hude zime in snega so bili ti boji zelo težki. Radi pomanjkanja streliva so morale naše čete že peti dan bojev zapustiti Rogatico, Vlasenico in druge

kraje. Bosanski partizanski odredi so s spretnim manevriranjem nekolikokrat napadli sovražnika v hrbet; našo slavno Srbsko brigado pa smo razdelili tako, da se je umaknil en njen del skupaj z Vrhovnim Štabom preko Glasinca na planino Jahorino, drugi del pa je izvršil skupaj z brigadnim štabom enega svojih najslavnejših pohodov prav od Sarajeva preko Sarajevskega polja in Igmana ter je pozneje došel v Fočo.

V tem pohodu, ki spada med najtežje pohode v tej vojni in ki je bil izvršen pozimi ob 25 stopinjah pod ničlo, so 160 bojevnikom ozeble noge, da jih je bilo treba mnogim odrezati. Prva kolona, s katero je bil Vrhovni Štab, je uspešno zadržati prodiranje ustašev in Nemcev na gori Jahorini. Četniške enote, ki so branile ta sektor in katere so pustili voditelji na cedilu in zbežali, smo vzeli pod svoje poveljstvo. Par dni kasneje so en bataljon I brigade in črnogorske sile zavzele Fočo, Goražde in Čajniče. Tako smo si zopet napravili bazo ne samo za odpočitek in za reorganizacijo enot, temveč tudi za mobiliziranje novega ljudstva.

Mesece februar, marec in polovico aprila smo uporabili za to, da smo uredili in reorganizirali one četniške enote, v katerih je bilo več kot 10.000 bojevnikov, ki so razočarane zapustile svoje voditelje in stopile pod naše poveljništvo. Tako smo ustanovili poleg partizanskih odredov tudi „Prostovoljne enote“, a Vrhovni Štab se je preimenoval v „Vrhovni Štab Narodno-osvobodilnih Partizanskih in Prostovoljnih

odredov“. Vso to zimo, tja do druge polovice aprila, ko je začel sovražnik svojo tretjo ofenzivo, so bile naše partizanske in prostovoljne enote jako ljute boje na sektorju Jahorina-Romanija pri Rogatici, katero smo obkolili, pri Kalinoviku, kjer smo tudi obkolili italijansko posadko, posebno pa v Črni Gori na sektorju Kolašina in Sinjavine, kakor tudi na sektorju Nikšić-Grahovo. Med tem so se naše srbske sile premaknile iz sektorja Prijepolje — Nova Varoš v Čajniče, kjer se je organizirala II Srbska brigada. Tej II Srbski brigadi in I brigadi je bilo naročeno, naj skupaj kreneta v smeri Vlasenice in naj odtod preženeta četniške bande, katerim sta načelovala Dangič in Račić, ki sta očitno sodelovala z Nemci. Naše sile so v brzem maršu dosegle Vlasenico in Srebrnico, popolnoma razbile Dangiča in njegove bande ter ga vrgle preko Drine v Srbijo. Spotoma je uničila II Srbska brigada tudi ves četniški štab Rogatiškega sektorja. Naše enote so sijajno izvršile ta pohod po visokem snegu in preko visoke gore Devetak. Ker je bilo tedaj, t. j. v začetku aprila 1942 že jasno, da pripravljajo Nemci, Italijani in ustaši svojo tretjo ofenzivo, je bilo obema brigadama naročeno, naj se hitro vrneti na sektor Goražde — Čajniče.

Povedal sem že, da so bile naše čete ta čas v Črni Gori zelo težke boje proti italijanskim agresorjem, kakor tudi proti četnikom Draže Mihajloviča in majorja Djurišiča. Kako je prišlo do tega? Splošna ljudska vstaja v juliju 1941 je hitro osvobodila večji del Črne Gore. Ustanovile so se mnogoštevilne parti-

zanske enote, ki so neprestano napadale agresorje in ogrožale njegova občila. Nikšič je bil ves čas obkoljen. Italijani so izgubljali zelo mnogo moštva in vojnih sredstev. Italijanski agresorji so napeli vse sile, da bi našli izdajice v vrstah črnogorskega ljudstva, in našli so jih v osebi Baje Stanišiča in majorja Djurišiča. Draža Mihajlovič je poslal celo skupino svojih častnikov, da bi organizirali četniške odrede in tako razbili enotnost črnogorskega ljudstva. Baja Stanišič je bil tedaj še vedno v vezi z našim Glavnim Štabom za Črno Goro. Svoje vezi pa se je poslužil za to, da je tajno ustanavljal v partizanskih odredih svoje organizacije, in tako se mu je posrečilo spraviti dober del partizanov pod svoj vpliv in na stran četnikov. Nenadno je prišlo do puča. Baja Stanišič se je odcepil z delom teh partizanov in je prestopil na stran agresorjev. Djurišič pa je uspel mobilizirati v Vasojevičih precejšnje sile, katere je oborožil z italijanskim orožjem. Naše partizanske enote v Črni Gori so se morale boriti v februarju, marcu in skoraj ves april v najtežjih okolščinah proti združenim močem domačih izdajic in Italijanov, ko pa se je začela tretja sovražna ofenziva na naše osvobojeno ozemlje, je morala večina naših črnogorskih enot z bojem zapustiti Črno Goro.

Svojo tretjo ofenzivo je pripravil sovražnik zelo temeljito. V njej so bile zaposlene skoraj vse italijanske moči, nemške moči, ustaši in četniki Draže Mihajloviča. Ta ofenziva se je začela na ozemlju Bosne in Črne Gore, kasneje pa se je razširila v Slo-

venijo in Dalmacijo, kakor tudi na Kozaro. V ta namen je koncentriral sovražnik v Plevlju vso italijansko divizijo „Pusteria“ ter nekoliko četniških odredov iz Srbije in Sandžaka. Dve drugi italijanski diviziji je koncentriral pri Nikšiču, Podgorici in Kolašinu, a četrto divizijo v Hercegovini pri Gacku in Nevešnju. Na Sarajevsko polje je pritegnil razen nemških sil še 30.000 italijanskih vojakov. Sovražnik je napadal iz Plevlja v smeri Čajnič in Foče, iz Sarajeva pa so prodirale nemške sile v smeri Trnova in Kalinovika. Na Romaniji so napadale nemške in ustaške sile v smeri Rogatice in Goražda. Ti boji so se začeli približno sredi marca in so trajali do 20. junija. Naše sile so se postopno umikale pred sovražno premočjo iz Bosne v smeri Črne Gore. Ko je zavzel sovražnik sredi maja 1942 Fočo, so se začele naše čete umikati tudi s planine Sinjavine in od Nikšiča preko Durmitora v smeri Pivske planine in Hercegovine. Najljutejše bitke v tej ofenzivi so bile na sektorju Goranska in Gacka. Velike italijanske in četniške sile so pritisnile iz treh smeri, in naš Vrhovni Štab je moral preprečiti obkoljenje naših sil na Pivski planini s tem, da jim je velel, naj se umaknejo preko gor Volujka in Maglica na reko Sutjesko. Najboljše enote, kakor n. pr. I in II Srbsko brigado, je naš Vrhovni Štab hitro premestil na sektor Gacka in v smeri Golije, da prepreči hitro prodiranje Italijanov, ki so hoteli doseči Gacko in Čemerno ter ob gorenjem toku Sutjeske odrezati našim četam umik. Te enote so svojo nalogo sijajno izvršile, imele pa so

pri tem velike izgube. Mnogoštevna težka artiljerija, katero je koncentriral sovražnik pri Gacku, je obstreljevala naše kolone in ranjence, katere smo evakuirali iz Črne Gore. Po nekotnih izredno ljutih bojih na trojni meji Hercegovine, Črne Gore in Bosne so se vse naše enote umaknile na sektor Tjentište — Kalinovik. Tu smo sestavili iz črnogorskih in sandžaških partizanskih odredov dve Črnogorski udarni brigadi, eno Sandžaško brigado in eno Hercegovinsko udarno brigado. Tako se je končala ta tretja sovražnikova ofenziva na tem najpoglavitejšem sektorju. Nemci niso imeli dovolj moči, da bi nadaljevali boj na tem terenu, zato so koncentrirali svoje glavne moči proti naši junaški Kozari, kjer so se začeli izredno ljuti boji. Nemci so hoteli uničiti center krajiške vstaje. Italijani tudi niso imeli več časa, da bi nadaljevali boj na tem sektorju, ker so morali nujno odpraviti svoje sile iz tega sektorja v Dalmacijo in Slovenijo, da pojačajo tamošnje enote, kajti tudi tam je zadobila ljudska vstaja velik obseg, zlasti v Sloveniji, kjer so osvobodili partizani velik del ozemlja in ogrožali najvažnejše sovražnikove komunikacije. Razen tega je sovražnik smatral, da so naše čete na tem sektorju že tako izmučene zaradi stradanja in izgub, da ne bodo delj časa sposobne za kako večjo akcijo. Vrhovni Štab je pustil v Črni Gori nekaj manjših partizanskih odredov, v Vzhodni Bosni VI Bosansko udarno brigado in nekoliko partizanskih odredov, a na sektorju Tjentište — Kalinovik eno Črnogorsko brigado in Hercegovinsko brigado

za varstvo naših bolnic in za manjše akcije ter je sklenil, da odkoraka z ostalimi enotami, s I in II Srbsko, s III Sandžaško in IV Črnogorsko brigado v brzem maršu v smeri zapadne Bosne, t. j. v smeri Bosanske Krajine. Za ta pohod čez najtežavnejše gore, kakor so Treskavica, Bjelašnica itd. je izdelal Vrhovni Štab natančen načrt. Po tem načrtu je bilo treba nenadno zavzeti Sarajevsko-Mostarsko železniško progo od Tarčina do Rame ter uničiti vse železniške naprave in mostove. Naše čete so to operacijo sijajno izvršile. Uničile so nekoliko železniških vlakov na progi, vse mostove od Tarčina do Rame in 80 km proge. Uničile so vse postaje in kakih 40 lokomotiv, večinoma „gorskih“. Razen tega so zavzele mesti Konjic, Ostrožac in druge kraje. Sovražnik je bil popolnoma iznenaden. V vlakih smo ujeli tudi nekaj sto sovražnih vojakov.

Pomikanje ob tej železniški progi se je vršilo v dveh smereh. Ena kolona je šla čez Igman, tik pri Sarajevu, in je po izvršitvi svoje naloge na progi odšla dalje v smeri Kreševa, Fojnice in Bugojna. Druga kolona je šla v smeri železniške postaje Bradina in Konjic ter je po izvršitvi svoje naloge na progi zavzela silno utrjeno mesto Prozor. Prva kolona pa je zavzela Gornji Vakuf. Tako sta se obe koloni zopet spojili za nadaljne operacije. Krajiške enote pa so še pred našim prihodom zavzele mesto Prijedor, da bi tako olajšale položaj obkoljene Kozare.

Prihod teh enot v Bosansko Krajino je bil vele-

pomemben za nadaljni razvoj vstaje, pa ne samo za Bosansko Krajino in Dalmacijo, pač pa tudi za Hrvatsko in Slovenijo. Poleg Prozora in Gornjega Vakufa so zavzele naše enote s pomočjo krajiških partizanskih odredov še Livno, Tomislavgrad, Jajce, Mrkonjičgrad itd. Zavzetje Livna je bilo velikega pomena, zlasti za vstajo in za mobilizacijo ljudske vstaje v Dalmaciji. Iz krajiških, dalmatinskih, liških, hrvatskih in slovenskih partizanskih odredov so se začele sestavljati nove brigade in udarne brigade. Ustanovila se je Narodno-osvobodilna vojska, in Vrhovni Štab se je spremenil v „Vrhovni Štab Narodno-osvobodilne vojske in Partizanskih odredov Jugoslavije“.

Ko smo zavzeli mesto Bihač, so začele naše enote prodirati v Centralno Bosno, ki so jo večinoma osvobodile; pri tem so zavzele mesta Prnjavor, Kotor Varoš, Teslič itd. S tem so bili osvobojeni: večji del Centralne Bosne, skoraj vsa Bosanska Krajina, del Dalmacije, skoraj vsa Lika, Kordun in velik del Slovenije. Tretja sovražna ofenziva, ki se je končala v Sloveniji, ni dosegla svojega namena, ker je nastal nov velik polet in ker se je pojačala Narodno-osvobodilna vojska. Največje žrtve v tej ofenzivi je prenesla junaška Kozara.

V jeseni 1942 je poslal Vrhovni Štab svojega člana v Macedonijo, da bi tam organiziral partizanske odrede in koordiniral operacije z Grško in drugimi sosednimi deželami. Razen tega je poslal svojega načelnika in 10 častnikov v Slovenijo, da

bi tam organizirali iz partizanskih odredov regularne enote.

Vsi ti veliki uspehi, ki so jih dosegli narodi Jugoslavije v svojem nadčloveškem boju do jeseni 1942, so začeli skrbeti nemške in italijanske agresorje, kateri so zato začeli že v decembru pripravljati svojo četrto ofenzivo. To četrto ofenzivo je pripravljajal sovražnik potem globokega strategičnega obkoljevanja z namenom, da bi taktično sklenil obroč okrog jedra naših enot. In kakor vedno dotlej, tako je usmeril sovražnik tudi tokrat svoj poglavitni udarec proti kraju, kjer se je nahajal naš Vrhovni Štab, ki je neposredno poveljeval tudi najbolj oddaljenim enotam. Nemci so koncentrirali svoje sile v Karlovcu, Glini, Bosanski Kostajnici in v Banji Luki. V Sarajevu so koncentrirali svoje sile pozneje, ko so smatrali, da bo naše glavno jedro potisnjeno iz Bosanske Krajine v dolino Neretve in Vrbasa. Italijanske divizije so bile koncentrirane za to ofenzivo v Liki pri Gospiću in pri Ogulinu, v Dalmaciji pa pri Kninu in Sinju. Že v decembru 1942 smo dobili v roke dokumente, iz katerih se je videlo, da je sklenil Draža Mihajlovič sporazum z Nemci za skupen nastop v četrto ofenzivi proti nam. Po vsej Črni Gori, v Sandžaku in v Srbiji, kakor tudi v Hercegovini se je vršila močna propaganda med četniki za pohod proti Bosanski Krajini, kjer da bodo četniki prevzeli oblast v vaseh in v mestih ter likvidirali partizane in ustaše.

Četrta ofenziva se je bila začela v prvih dneh ja-

nuarja. Nemci so takoj začeli nastopati iz Karlovca v smeri Slunja, iz Gline in drugih krajev v smeri Banije, Italijani pa so neprestano skušali prodreti na osvobojeno ozemlje Like, pa so bili vedno odbiti in imeli pri tem velike izgube. Nemcem se je posrečilo, da so zavzeli po petnajstih dneh bojev vse ozemlje do Slunja; v roke so jim prišla vsa mesta na Kordunu in v Baniji. Vrgli so v boj práv mnogo napadalnih in bombnih letal. Nad 50.000 beguncev iz Korduna in Banije se je pridružilo našim umikajočim se četam, ki so se neprestano hrabro bojevale. Te nesrečne begunce, ženske, otroke in starce so po cestah nemški rokovnjači neprestano in brez usmiljenja bombardirali. Žrtve so bile zelo velike. Ko se je sovražnik približal Bihaču, se je preselil Vrhovni Štab v okraj Petrovca, od koder je neposredno vodil operacije.

Tu je izdelal Vrhovni Štab naslednji načrt: hrvatske čete ostanejo na svojem ozemlju v Liki in to ozemlje branijo. VII Banijska divizija, ki se je nahajala na smeri Slunj-Bihač, se bo upirala hitremu prodiranju sovražnika na svobodno ozemlje. I Bosanski kor, ki se danes imenuje III kor, je zadrževal hitro prodiranje sovražnika v planinskem masivu Grmeč-Mrkonjičgrad. I in III divizija sta se nahajali v Centralni Bosni blizu Save in Doboja, II divizija pa na sektorju Livno in Dalmacija. Vrhovni Štab je sklenil takoj koncentrirati te tri divizije in s hitrim manevrom razbiti slabejše sovražne posadke v dolini Neretve in Vrbasa, zavzeti železniško progo od

Ivan-sedla do Mostara in tako ustvariti predmostje, v svrhu umika vojske in evakuiranja ranjencev, katerih je bilo kakih 4000. Razen tega je sklenil Vrhovni Štab, da po umiku preko Neretve začne, kot glavno operacijo, preganjati četnike Draže Mihajloviča ter likvidirati podle agresorske hlapce v Črni Gori in Sandžaku, kakor tudi v Hercegovini. Druga divizija je dobila nalogo, naj s hitrim naskokom zavzame utrjeno mesto Imotski in druge kraje ter naj hitro pride v dolino Neretve blizu Mostara, da bi tako prerezala vez italijanskega poveljništva z njegovimi posadkami v Prozoru, Konjicu, Jablanici, Rami itd. Tretji diviziji je bilo naročeno, naj zavzame močno utrjeno mesto Prozor, katero so bili Italijani mesec dni poprej zopet zavzeli. Prva divizija je dobila nalogo, naj z eno brigado zasede Ivan-sedlo in tako prereže vez Konjič-Sarajevo; druga brigada Prve divizije pa naj zaščiti smer od Bugojna. Vse tri divizije so z neprestanimi marši prišle rekordno hitro na določena jim mesta. Prozor smo morali za vsako ceno vzeti, ker je stal na komunikaciji našega gibanja. Dve brigadi III Divizije sta po dveh dneh krvavih bojev zavzeli to izredno utrjeno mesto. Italijanska posadka, ki je štela okolo 1000 mož, je bila popolnoma uničena. Zaplenili smo ogromne količine bojnih sredstev, zlasti topniškega streliva in hrane, ker se je tam pripravljala baza za sklenitev obroča okrog nas, kadar bi dali Nemci znamenje za to. II Divizija je zavzela Imotski, likvidirala italijansko posadko v Drežnici, hitro krenila proti Jablanici, kjer

se je nahajal italijanski polk; v jako krvavem boju je zavzela Jablanico, podrla skoraj vse mostove na Nerevi ter tudi zaplenila mnogo bojnega gradiva. Tudi Ivan-sedlo smo vzeli, toda radi hitre intervence močnejših nemških sil se je morala naša brigada umakniti v smeri Konjiča, ki ga ni mogla zavzeti v prvem naskoku. Italijanska divizija „Murge“, ki je imela v svojih rokah ves ta sektor, je bila skoraj popolnoma uničena, od nje je ostalo le par sto mož. Vse njeno oboroženje je prišlo v naše roke. Sedaj smo imeli odprto pot za prehod preko Neretve, toda vprašanje o ranjencih, ki so bili še več sto kilometrov daleč, je držalo naše enote prikovane na ozemlju, kjer so bili ranjenci, — morale so varovati njihovo evakuacijo. Tovorni avtomobili so po najtežavnejšem terenu in v najslabšem vremenu neprestano prevažali ranjence na sektor Prozora, tam pa so ranjenci čakali, da jih prepeljemo s tovornimi avtomobili preko Neretve, kakor hitro bo padel Konjic. Na tem ozemlju se je vnela bitka, ki je trajala 37 dni. Nemci so hitro pritegnili nove sile. V Bugojnu so koncentrirali 369. divizijo, 36. divizijo in dele 114. divizije, vrhu tega pa še zelo močne čete domobrancev in ustašev. Od Sarajeva je prodirala 118. divizija z ustaškimi in domobranskimi silami. Od Mostara in Glavatičeva preko planine Prenj pa je pritegnil izdajica Draža Mihajlovič kakih 18.000 četnikov, da bi nas napadli skupaj z Italijani v hrbet ter nam odrezali pot. Tu se je bila bitka, ki spada med najslavnejše bitke vse osvobodilne vojne. Uporabili smo taktiko hitrega ma-

nevriranja po notranjih črtah. Boji med Dolnjim Vakufom in Prozorom so postajali dramatični. Nemci so bili samo še 2 kilometra od naših ranjencev, toda hitra intervencija junaške Črnogorske brigade in III Krajiške brigade je ranjence rešila. Boj je šel noč in dan. V teh bojih smo se posluževali vseh sredstev, n. pr. težkih topov, tankov in drugega orožja, ki nam je prišlo v roke, ko smo uničili italijansko divizijo. V največjem mrazu so prehajale pozicije na gorah Makljena in Raduše iz enih rok v druge. Naši bojovníki, zlasti bojovníki VIII Divizije, ki so se borili noč in dan neprestano, so bili tako izčrpani, da so od izčrpanosti umirali na pozicijah. Ta čas so čete naše IV Črnogorske brigade in deli III Divizije neprestano napadali Konjic, večji del III Divizije pa se je nenehno in trdovratno boril proti nemškim in ustaškim silam ob vznožju planinskega masiva Bitovnje. Že so bile naše enote zavzele cel del mesta na levem bregu Neretve, toda v istem hipu so dospeli četniki Draže Mihajloviča in napadli našo vojsko od zadaj. Štiri naše divizije skupaj z ranjenci, katerih je bilo 4 000, so bile sedaj v kotlu in od vseh strani so jih napadali. Toda Vrhovni Štab je sklenil, da je treba za vsako ceno razbiti sovražnika in spraviti ranjence preko Neretve. In res so naše enote po večdnevnih ljutih bojih s pomočjo silnega artiljerijskega ognja razbile nemške sile na sektorju Gornji Vakuf ter jih prisilile, da so se hitro umaknile proti Bugojnu.

Predno so prešle naše enote na levi breg Neretve,

je Vrhovni Štab velel porušiti vse mostove te reke, ki so bili še celi, čeprav bi bili morali iti preko njih naši ranjenci in vojaki. To je bila vojna zvijača z namenom, da bi Nemci mislili, da nameravamo prodirati v drugi smeri. Zvijača se je popolnoma posrečila. Naši pionirji so hitro zgradili most poleg podrtega železniškega mosta pri Jablanici in čez ta most je šla skoraj vsa naša vojska in tudi vse naše ranjence smo evakuirali čezenj. Načrt Vrhovnega Štaba se je torej v celem posrečil. Ranjenci so bili spravljani na levi breg Neretve. Sovražnik je bil pri Goranjem Vakufu premagan in je potreboval mnogo časa za reorganizacijo. Četniki in Italijani, proti katerim smo se borili v zelo težkih okolščinah na levem bregu Neretve, na gori Prenj, so bili tudi popolnoma premagani in so se začeli v paniki umikati. Ker smo bili pri prekoračenju reke podrli vse mostove, smo morali uničiti tudi vse svoje tanke in težke topove. Skupaj z navedenimi štirimi divizijami je prešla na levi breg reke tudi IX Dalmatinska divizija, ki se je bila umaknila iz Dalmacije pred sovražno premočjo.

Sedaj smo začeli preganjati četnike Draže Mihajloviča. Naše čete so napadale v dveh smereh: v smeri Nevesinja v Hercegovini in v smeri Kalinovika. Na gorskem masivu pri Glavatičevu in pri Kalinoviku smo četnike Draže Mihajloviča še enkrat popolnoma premagali in onеспособili za vsak nadaljni odpor. Mnogi četniki so začeli prestopati na našo stran. Mnogi so se začeli iz strahu briti in se preoblačiti v

kmečke obleke, da bi jih partizani ne spoznali, da so četniki, če bi jih ujeli. Naše enote so v brzem pohodu dosegle Drino, jo prekoračile v najtežjih okolščinah in pri tem razbile na desnem bregu italijansko divizijo „Taurinense“. V Hercegovini so naše čete v močnem zaletu zavzele Nevesinje in Gacko, v Črni Gori pa so prišle naše vojske do Kolašina. Maj bi bil moral biti za naše slavne divizije mesec odpočitka. Toda tačas, ko smo mi izganjali četnike iz Črne Gore, so nemški agresori, Italijani in ustaši že pripravili proti nam svojo peto, najljutejšo ofenzivo. Ta peta ofenziva je doletela naše čete v izredno težkem položaju. Nekoliko tisoč naših bojnikov je izmučil legar. Nekaj tisoč ranjencev je njihova nad vse težavna pot tako izčrpala, da bi bili morali okrevati ne za mesec dni, temveč v nekaj mesecih. Toda sovražnik nam ni dal, da bi se odpočili. Pripravil je novo, peto ofenzivo, s katero nas je hotel uničiti. Vedel je, da se nahajajo v Črni Gori naš Vrhovni Štab in naše najboljše enote, zato je vrgel to pot v boj mnogo večje sile in je svoje napade pripravil temeljitejše. Pritegnil je nekaj svojih divizij iz Grške, n. pr. I alpinsko, pritegnil je Bolgare, Nedičevce, ustaše, domobrance, Italijane in svoje lastne sile. Pričela se je peta, najtežja bitka, iz katere so zopet izšle naše slavne enote sicer z velikimi izgubami, toda nepremagane; sovražniku pa so povzročile ogromne izgube. O peti ofenzivi je bila mednarodna javnost že dobro obveščena in se bo o njej še pisalo. Zategadelj ne bom opisoval teh bojev tukaj.

Po četrty ofenzivi smo na svojem zmagovitem pohodu v Črni Gori popolnoma likvidirali četnike Draže Mihajloviča, ki odtlej nimajo več nobenega vojaškega pomena. Kakor se vidi, so za časa četrte in pete ofenzive prenesle poglavitno težo na svojih ramenih prej navedene enote. Toda obenem se je bil boj tudi v vseh drugih delih Jugoslavije. Partizani in brigade VI kora v Sloveniji so neprestano napadali sovražna občila. Bili so se boji v Sloveniji, v Dalmaciji, v Srbiji in v drugih krajih. Val ljudske vstaje se je širil po vsej deželi. Veliki napad agresorjev na jedro naših sil, ni ostrašil ostalih naših krajev in naših sil, temveč je učinkoval ravno nasprotno. V teh bojih so se izvršila taka množična junaštva, da bodo nanje na veke ponosna bodoča pokolenja naših narodov.

II

Vsporedno z razvijanjem partizanskih odredov in Narodno-osvobodilne vojske se je ustanavljala in izpopolnjevala tudi naša ljudska oblast. Že 1941 so se bili ustanovili na osvobojenem ozemlju Srbije, Črne Gore itd. Narodno-osvobodilni odbori po vaseh, kakor tudi v mestih. Ti so stopili na mesto starih vaških, občinskih in drugih oblasti, ki so se vse skupaj postavile v službo agresorjev. Ti odbori so imeli spočetka predvsem nalogo, oskrbovati partizanske odrede, polagoma pa so prevzemali vse funkcije

vaških, občinskih, sreznih, okrožnih in drugih oblasti.

Ko je bil osvobojen v jeseni 1942 že dokajšen del Jugoslavije se je pokazalo, da je treba ustanoviti enotno politično telo za vso Jugoslavijo, ki naj bi vodilo vse te odbore, t. j., ki naj bi prevzelo od Vrhovnega Štaba razne politične funkcije, katere je bil ta primoran bolj in bolj koncentrirati v svojih rokah. Sklenjeno je bilo sklicati Antifašistično Veče Narodnega osvobojenja Jugoslavije. Kakor je znano, se je zbralo to Veče 26. novembra 1942 v Bihaću. Udeležili so se ga delegatje vseh narodov Jugoslavije. Sprejeti so bili dalekosežni sklepi in izvoljen je bil Izvrševalni odbor. Veče je imelo medstrankini značaj. Na njem so se bile zbrale vse politične stranke brez ozira na versko in narodno pripadnost. Veče je imelo nalogo, da mobilizira vse v pomoč Narodno-osvobodilni vojski in da nadalje ustanavlja Narodno-osvobodilne odbore ne samo na osvobojenem ozemlju, marveč tudi na zasedenem.

Poleg Antifašističnega Veča Narodnega osvobojenja Jugoslavije se je ustanovila že 1941 Osvobodilna Fronta Slovenije, ki je imela za Slovenijo iste funkcije, kakor Antifašistično veče za vso Jugoslavijo. Poleti 1943 se je ustanovilo Deželno Antifašistično Veče za Hrvatsko. V drugi polovici istega leta se je ustanovilo Deželno Antifašistično Veče Narodnega osvobojenja Bosne in Hercegovine, Veče za Črno Goro, za Sandžak itd. Istočasno so se ustanovili po vsem ozemlju Srbije Narodno-osvobodilni odbori, kot

centralni organ pa se je ustanovil Pokrajinski Narodno-osvobodilni odbor. Vzrok razlike v imenovanju teh organov je ta, ker v Srbiji radi velikega terorja agresorskih čet, Nedičevcev in četnikov Draže Mihajloviča ni bilo mogoče izvoliti tega organa potem splošnih volitev.

29. novembra 1943 se je vršilo drugo plenarno zborovanje Antifašističnega Veča Narodnega osvobojenja Jugoslavije v mestu Jajce. Tudi na to zborovanje so prišli delegatje iz vseh krajev naše dežele. Zborovanje, ki se ga je udeležilo 240 delegatov, je sprejelo dalekosežne sklepe zgodovinskega pomena. Antifašistično Veče Narodnega osvobojenja Jugoslavije je postalo vrhovni zakonodajni zbor Jugoslavije z vsemi pravicami parlamenta. Izvolilo si je predsedništvo iz 56 članov, ki mu načeluje dr. Ivan Ribar. Izvolilo je tudi Narodni odbor osvobojenja Jugoslavije kot začasno ljudsko vlado. Sklenilo je anulirati ali revidirati vse pogodbe, ki jih je sklenila pobegla jugoslovanska vlada. Pogodbe, katere bo sklenila ta vlada od tega dne naprej s komurkoli, ne bodo priznane. Veče je sklenilo prepovedati kralju Petru II vrnitev v deželo, dokler ne bodo narodi po vojni potem svobodnih volitev sami rešili vprašanje o monarhiji in o definitivni notranji državni uredbi. Sklenilo se je organizirati Jugoslavijo kot demokratično federativno državo, v kateri naj imajo vsi narodi enake pravice. Federativne enote naj bodo Hrvatska, Srbija, Slovenija, Črna Gora, Macedonija ter Bosna in Hercegovina.

Taka oblika notranjega reda Jugoslavije ni nikakršna abstraktna tvorba, marveč je edino pravilna rešitev, ki temelji na splošnih željah vseh narodov Jugoslavije in na težkih izkušnjah preteklosti.

Ko so nemški, italijanski, bolgarski in drugi osvajaletci napadli našo deželo, niso začeli samo pokončavati naše ljudstvo, temveč so začeli tudi z vsemi močmi širiti sovraštvo med posameznimi narodi z namenom, da bi ti narodi sami drug drugega uničevali. Ustaši so pod vodstvom Nemcev pomorili stotisoče Srbov. Četniki Draže Mihajloviča so pod vodstvom Italijanov in Nemcev pomorili desetisoče muslimanov in Hrvatov. Našim narodom je pretila strahovita nevarnost, da jih sovražnik popolnoma pokolje. Ko so prišle naše srbske enote v Vzhodno Bosno, se je zibalo na dnu bistre Drine na tisoče trupel nedolžnih muslimanskih žensk, otrok in starcev. V Bosni in Hercegovini, posebno pa v Krajini, smo našli velike prepade polne umorjenih srbskih žensk, otrok in starcev. Naš namen je bil, preprečiti to strahovito pokončavanje. Naše geslo je bilo in je bratovstvo in enotnost narodov Jugoslavije. Z vso silo smo si prizadevali dokazati ogorčenemu srbskemu življu in zapeljanim četnikom, da niso vsi Hrvate zločinci, da niso vsi muslimani zločinci, temveč da je zločinski le majhen del Hrvatov in muslimanov v ustaških uniformah, ki vrše te zločine pod vodstvom Nemcev. Kolikor smo le mogli, smo dokazovali užaloščenim muslimanom in hrvatskemu življu, da niso vsi Srbi zločinci, temveč da je to le

majhna peščica četnikov Mihajloviča, Pečanca in Nediča, ki izvršuje ta grozodejstva. To je bilo naporno delo naših junaških brigad in partizanskih odredov, ki so vodili brezkompromisen boj ne samo proti agresorjem, marveč tudi proti ustaškim in četniškim zločincem, ki so le orodje v rokah agresorjev. Ta naša prizadevanja niso bila zaman. V tem izrednem in nadčloveškem boju, kakršnega ni bilo nikoli pred vojno, smo ustvarili trajno enotnost in trajno bratovstvo med narodi Jugoslavije. Sedaj prešinja Srbe, Hrvate, Slovence, Črnogorce, Makedonce in vse ostale naše narode ena sama misel: kar najhitreje izgnati osvojevalce iz naše dežele, za vsako ceno preprečiti, da se ne bo nikoli več vrnilo tisto staro, ki je bivšo, predvojno Jugoslavijo spravilo do katastrofe, kaznovati vse glavne krivce te strahovite tragedije naših narodov in ustvariti novo resnično demokratsko, federativno Jugoslavijo, v kateri bodo vsi njeni narodi živeli v bratovski slogi in ljubezni.

Ogromno navdušenje, ki se je polastilo narodov v vseh delih Jugoslavije, na osvobojenem kakor na zasedenem ozemlju od sklepov Antifašističnega Veča Narodnega osvobojenja Jugoslavije dokazuje, da smo na pravi poti in da bo ideja, ki nas je vodila vsa tri leta te vojne, zmagala.

Iz vsega tega se vidi, kako prav smo imeli, da smo organizirali ljudsko vstajo takoj spočetka, predno je utegnil sovražnik uresničiti svoje peklenske namene. Samo v treh mesecih 1941 je sovražnik utegnil uničiti na Hrvatskem, v Bosni-Hercegovini in

v Vojvodini s pomočjo zločinskih ustašev nad pol milijona Srbov. Oni, ki so doma in v tujini stalno pridigali, da ni še čas za boj, so storili resničen zločin proti našemu ljudstvu, ker so ga s tem silili, naj samo položi svojo glavo pod krvniški meč osvajaalcev. Skoraj dve leti je dobivala svetovna javnost lažnjiva poročila o dogodkih v Jugoslaviji. Razume se, da nam je to znatno otežavalo boj. Naši bojevniki in kmetje po vaseh so škripali z zobmi od jeze, ko so slišali, kako so razne radiopostaje in razni listi slavili izdajico Dražo Mihajloviča, ki je bil pod komando nemških častnikov in se je boril proti nam. Vzemimo kot primer le boj pri Konjicu, kjer se je Draža skupaj z Nemci, Nedičevci, Bolgari itd. boril proti nam s svojimi četniki, katerih je bilo 18.000. Inozemske radiopostaje pa so istočasno poročale, da napada Draža Mihajlovič sovražnika z juga in da s tem pomaga partizanom. Zgodovina ni še nikdar videla takega cinizma in take krivice napram ljudstvu, ki prenaša tako težke žrtve.

Sedaj je te prevare konec. Izdajica Mihajlovič je prikovan skupaj s Paveličem in Rupnikom na sramotni kamen zgodovine. Hvaležni smo našim zaveznikom, da so uvideli, četudi precej kasno, pa vendar še ne prepozno, kdo se v Jugoslaviji bori in komu je treba pomagati.

V teh treh letih našega nadčloveškega boja smo prenesli take težave, se borili v takih razmerah, kakršnim menda ni primere v zgodovini. Ogromna sovražna moč si je stalno prizadevala, da bi nas

kot malo oazo v Hitlerjevi evropski trdjavi uničila. In kaj je prepečilo uresničenje Hitlerjevih načrtov? To je bila predvsem nepremagljiva volja naših narodov, ki so se odločili, da rajši umrejo z orožjem v roki, kakor da bi postali sužnji fašističnih osvajačev. Drugo je bila globoka vera, da bodo zavezniki, na čelu jim Sovjetska Zveza, prav gotovo zmagali. Tretje pa to, da se je med tem orjaškim neenakim bojem ustvarjala in da je rasla naša junaška Narodno-osvobodilna vojska, ki je izšla iz vseh bitk še bolj močna in še bolj vstrajna.

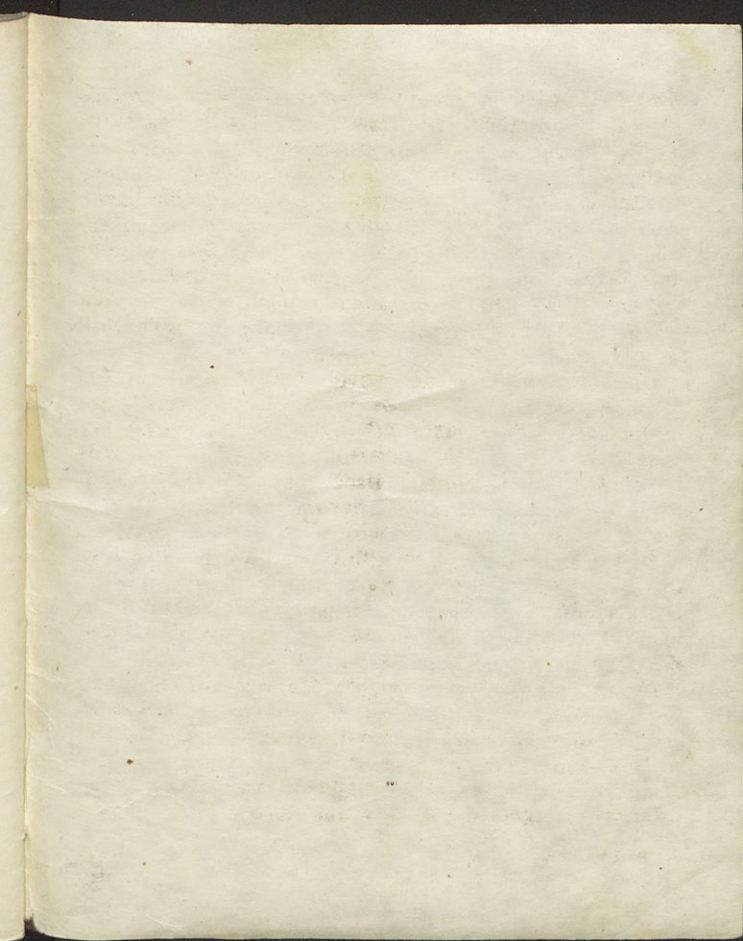
Danes imamo Narodno-osvobodilno vojsko, ki šteje okoli 300.000 bojnikov in ki se je oborožila na ta način, da je z lastnimi rokami vzela orožje sovražniku. S pomočjo zaveznikov moremo ustvariti in oborožiti 700 do 800 tisoč mož broječo vojsko, ki bo skupaj z zavezniki zadala poslednji udarec nemškimi fašističnim osvajačem.

Danes imamo resnično ljudsko vlado, ki je zrasla med tem bojem in ki si jo je ljudstvo samo izvolilo. Naše ljudstvo si želi, da bi zavezniki priznali to vlado kot edino resnično zastopnico narodov Jugoslavije in je prepričano, da bodo to kmalu storili.

Danes imamo zakonodajni organ, Antifašistično Veče Narodnega osvobojenja Jugoslavije, ki si prizadeva pripraviti notranjo uredbo naše dežele na resnično demokratičnih načelih.

Imamo, in to je naša največja pridobitev, bratovstvo in enotnost narodov Jugoslavije.

V aprilu 1944.

Univerzitetna knjižnica Maribor

16319

096003455

COBISS ©

ZA ČITALNICO